

KUINKA EKSOOTTINEN KIELI SUOMI ON?

ÖSTEN DAHL

Euroopan kielten joukossa suomi kuuluu vähemmistöryhmään, uralilaisiin kieliin. Melkein kaikki muut kuuluvat indoeurooppalaiseen kielikuntaan — ryhmään, jolla on maailmassa eniten puhujia ja jonka jäsenet ovat yli kahdentuhannen vuoden ajan hallinneet länsimaista kulttuuria. Tavallisen näkemyksen mukaan uralilaiset ja indoeurooppalaiset kielet edustavat rakenteeltaan kahta eri kielityyppiä: uralilaiset kielet ovat agglutinoivia siinä missä indoeurooppalaiset ovat flekteeraavia. Uralilaiset kielet niputetaan tällöin usein yhteen altailaisten kanssa, kuten seuraavassa Wikipedia-sitaatissa (http://fi.wikipedia.org/wiki/Agglutinatiivinen_kieli):

Tyypillisimpiä esimerkkejä agglutinoivista kieliryhmistä ovat uralilaiset kielet, kuten suomi, ja altaillaiset kielet, kuten turkki.

Koska uralilaiset kielet muodostavat vähemmistön Euroopan kielten joukossa, ne nähdään kielityyppiä koskevan yleistyksen perusteella »eksoottisena» ryhmänä suhteessa muihin »normaalimpiin» eurooppalaisiin kieliin. Tässä katsauksessa pyrin muun muassa osoittamaan, että suomen ja sen indoeurooppalaisten naapurien välinen typologinen ero on merkittävästi pienempi kuin on tapana väittää.

Olen viime vuosina omistautunut osittain sille kysymykselle, kuinka kielten välistä »typologista etäisyyttä» voidaan mitata. Aikaisemmin oli hyvin vaikeaa saada tällaisia mittauksia aikaan, koska saatavilla ei ollut tarpeeksi paljon vertailukelpoista tietoa tarpeeksi monesta kielestä. Tilanne on nyt muuttunut, kun käytettävissä on World Atlas of Language Structures (WALS), kartasto joka sisältää 142 karttaa, jotka näyttävät erilaisten fonologisten, kieliopillisten ja sanastollisten piirteiden jakauman maailman kielissä. Kartaston datassa on kulloinkin edustettuna vain tietty otos maailman noin 7000 kielestä, mutta otos

▷

on tarpeeksi edustava, jotta siitä voidaan tehdä tilastollisia laskelmia. Onneksi sekä suomi että unkari (kuten myös altaillainen turkin kieli) ovat mukana perusotoksessa, joka on edustettuna kartaston kaikissa kartoissa. (Toisaalta ruotsin kieli ei ole mukana.) Meillä on siis hyvä lähtökohta sen selville saamiseen, miten nämä kielet vertautuvat rakenteellisesti maailman muihin kieliin. Sen ansiosta, että WALS esittelee suhteellisen suuren määrän piirteitä kielisysteemin eri osista, saamme huomattavasti laajemman kokonaiskuvan kuin minkä perinteinen kielitypologia antaa. Voimme esittää typologisen etäisyyden mittaluvun kahden kielen välillä, kun laskemme kuinka suuri osa WALSin näyttämistä piirteistä eroaa näissä kahdessa kielessä. Yksi varaus täytyy tosin esittää. WALS nimittäin käyttää varsin rajoitettua vaihtoehtojen skaalaa esitellessään piirteitä, ja sitä kautta yksinkertaistaa usein todellisuutta; annan myöhemmin tästä esimerkin.

Jos tavallinen näkemys olisi oikea, olisi odotuksenmukaista, että agglutinoivat uralilaiset ja altaillaiset kielet muodostaisivat klusterin ja eroaisivat selkeästi flekteeraavista indoeurooppalaisista kielistä. Näin ei kuitenkaan ole asia. Olen verrannut suomea niiden 222 kielen kanssa, jotka ovat parhaiten edustettuna WALSissa (eli esiintyvät useimmissa kartoissa). Taulukko 1 näyttää kaksitoista kieltä, joiden typologinen etäisyys suomeen on pienin.

Taulukko 1. Kielet, jotka ovat lähimpänä suomea typologisen etäisyyden perusteella. Lähteenä WALS.

Kieli	kielikunta	etäisyys suomesta
(itä)armenia	indoeurooppalainen	22
puola	indoeurooppalainen	25
latvia	indoeurooppalainen	25
nenetsi	uralilainen	25
bulgaria	indoeurooppalainen	26
liettua	indoeurooppalainen	26
venäjä	indoeurooppalainen	27
kashmiri	indoeurooppalainen	27
evenki	altaillainen	28
brahui	dravidakielet	28
turkki	altaillainen	29
unkari	uralilainen	29

Voimme nähdä, että useimmat listan kielet ovat indoeurooppalaisia, eikä unkari pääse kuin jaetulle yhdenneltoista sijalle. On todennäköisesti sattumaa, että listan kärjessä on armenia. Sen sijaan on tuskin sattumanvaraista, että neljä seitsemästä vähiten suomesta poikkeavasta kielestä on balttilaisia ja slaavilaisia kieliä, joita puhutaan Itämeren ympärillä. Lista havainnollistaa kaksi tärkeää huomiota. Ensinnäkään perinteinen jako agglutinoiviin

ja flekteeraaviin kieliin ei ole aina ratkaisevaa typologisen etäisyyden kannalta. Toisekseen maantieteellisellä läheisyydellä voi olla yhtä paljon painoarvoa kuin kielisukulaisuudella, mitä typologiseen samankaltaisuuteen tulee. Käsittelem seuraavaksi näitä kahta huomiota kumpaakin vuorollaan.

AGGLUTINOIVISTA JA FLEKTEERAAVISTA KIELISTÄ

Niin sanotun **klassisen morfologisen typologian** mukaan maailman kielet voidaan jakaa neljään tyyppiin sen mukaan, miltä sanan sisäinen rakenne näyttää:

- isoivat
- agglutinoivat
- flekteeraavat (fuusioivat)
- polysynteettiset

Voimme tässä keskustelussa jättää syrjään kaksi äärimmäistä tyyppiä — isoivat kielet, joista morfologia puuttuu kokonaan, ja polysynteettiset kielet, joilla on hyvin kompleksinen sanarakenne, usein leksikaalisten elementtien inkorporoinnin kautta — ja keskittyä agglutinoivien ja flekteeraavien kielten väliseen eroon.

Agglutinoiville kielille luonteenomaisena pidetään suurta määrää affikseja, jotka liitetään sanavartaloon kuin helmet rukousnauhaan, eli affiksien välillä on selvät rajat eivätkä ne »sulaudu yhteen», niin kuin flekteeraavissa eli fuusioivissa kielissä. Agglutinaation paraatiesimerkinä on usein tapana antaa suomen *talo-i-ssa-ni-kin*. Voimme kontrastoida sen fuusion ääritapaukseen, esimerkiksi puhutussa ranskassa yksi ainoa foneemi /e/ (kirj. *ai*) edustaa *avoir*-verbin preesensin indikatiivin yksikön ensimmäistä persoonaa. Mutta heti kun otetaan enemmän esimerkkejä, huomataan että useimmat kielet — jopa suomi — yhdistävät agglutinaatiota ja flektiota/fuusiota. Edes paraatiesimerkkimme *talo-i-ssa-ni-kin* ei ole niin täydellinen kuin miltä se näyttää, koska monikon päätte vaihtelee ympäristön mukaan: monikon nominatiivihan on *talo-t*. Ja jos otamme monikon illatiivin sanasta *vesi*, muotoa *vesiin* on tuskin mahdollista segmentoida kolmeksi erilliseksi morfeemiksi, joilla on vakioinen muoto ja merkitys — vrt. yksikön illatiivia *veteen*. Toisaalta ruotsin kielestä löytyy kokonaisia lauseita, jotka näyttävät täysin agglutinoivilta:

hund-ar-na-s	svans-ar	kupera-de-s
koira+MON+MÄÄR+GEN	hätä+MON	typistää+PRET+PASS
'Koirien hännät typistettiin.'		

Rinnan sellaisten jo siteeraamieni väitteiden kanssa, joissa suomea tarjotaan agglutinoivan kielen tyyppiesimerkiksi, huomautetaan joskus myös, että suomen kielen agglutinatiivisuus on merkittävästi vähemmän »puhdasta» kuin vaikkapa turkin. Tämä johtaa kiinnostaviin ristiriitaisuuksiin. Vaikka Wikipedian sekä englannin- että suomenkielinen versio agglutinatiivisia kieliä koskevasta artikkelista antaa esimerkiksi suomen, ja suomenkielinen suomea esittelevä artikkeli toteaa, että suomi »on rakenteeltaan varsin agglutinoiva», vastaava englanninkielinen artikkeli asettaa suomen jo välimaastoon: »Finnish – is typologically between inflected and agglutinative languages».

▷

Martin Haspelmath (tulossa) on verrannut 30 kieltä, mukaan luettuna suomea, unkaria ja turkkia, kolmen parametrin mukaan, jotka erottavat flekteeraavia ja agglutinoivia kieliä toisistaan. Parametrit saavat agglutinoivissa kielissä matalia arvoja ja flekteeraavissa korkeita arvoja:

- kumuloituminen, *cumulation* – useita morfologisia kategorioita ilmaistaan samassa morfeemissa
- vaihtelu, *alternation* – vartalomorfeemit ja affiksit esiintyvät useina muotovariannteina
- suppleetio, *suppletion* – muodon variaatiota ei voi kuvata fonologisesti tai morfologisesti (esim. vartalon vaihtuminen englannin varianteissa *go* : *went*)

Kun Haspelmath laski yhteen parametrien arvot, turkki sijoittui asteikon yhteen ääripäähän, kuten myös swahili, joka sekin usein mainitaan agglutinatiivisen kielen tyyppiesimerkkinä. Vastakkaisesta ääripäästä löytyy odotuksenmukaisesti kieliä, jotka on tapana mainita tyyppillisesti flekteeraavina — saksa, latina ja arabia. Mutta suomi ja unkari tulevat lähes heti näiden flektiokielten jälkeen, mikä siis tarkoittaisi, että niissä on enemmän samankaltaisuutta flekteeraavien kuin agglutinoivien kielten kanssa. On toki muita parametreja ja tapoja laskea agglutinatiivisuuden astetta, joiden perusteella tulokset saattaisivat näyttää erilaisilta, mutta otaksun, että olisi vaikea löytää sellaista mittatikkua, jonka mukaan suomi sijoittuisi »tyypillisten» agglutinoivien kielten joukkoon.

Haspelmath tekee artikkelissaan kuitenkin vielä pidemmälle meneviä päätelmiä. Hänen mukaansa ei ole mahdollista löytää kiinnostavaa korrelaatiota näiden kolmen parametrin välille, jos vertailee eri kieliä, eikä liioin jos vertailee nominaali- ja verbaalimorfologiaa yhden ja saman kielen sisällä. Termit »agglutinoiva» ja »flekteeraava» ovatkin hänen mukaansa paljolti menettäneet oikeutustaan. Hän esittää hypoteesin, että tämän eronteon perusta länsimaisessa lingvistiikassa on ollut kahden kielen, latinan ja turkin, kontrastointi niin että »flekteeraava/fuusioiva» itse asiassa tarkoittaa 'latinan kaltaista kieltä' ja »agglutinoiva» 'turkin kaltaista kieltä'. Ne ominaisuudet, jotka turkilla sattuvat olemaan, eivät välttämättä muodosta typologisesti kiinnostavaa kielityyppiä.

Jos siis vakuuttuu Haspelmathin ajatuksista, ei ole vain niin, että suomen asema suhteessa agglutinoivuuteen ja flekteeraavuuteen on vähemmän selvä kuin on usein luultu, vaan myös niin, että koko distinktion arvo typologisena parametrina voidaan kyseenalaistaa. Silloin voikin ihmetellä, kannattaako tuhlata niin paljon ruutia siihen, onko suomi agglutinatiivinen kieli vai ei. Koska näkemys suomesta agglutinoivana kielenä on kuitenkin niin keskeinen perinteisessä katsantokannassa, on syytä tarkastella näiden kriittisten havaintojen oikeellisuutta vielä huolellisemmin.

Piirre, joka hivenen epämääräisemmin yhdistetään agglutinoiviin kieliin, on sananmuotojen suuri määrä. Suomella sanotaan usein olevan »kompleksinen» tai »rikas» morfologia. Typologisesti tarkasteltuna tämäkin väite, niin kuin teesi suomen agglutinoivuudesta, osoittautuu vähemmän itsestäänselväksi, ainakin jos me sen kummemmin erittelemättä oletamme sen koskevan koko järjestelmää. Yksi WALSin kartoista (laatijoina Johanna Nichols ja Balthasar Bickel) esittelee verbitaivutuksen synteesiä (*inflectional synthesis of the verb*, kartta nro 22), joka kuvaa sitä, kuinka monta kategorialla ilmaistaan verbitaivutuksella, tai tarkemmin, kuinka monta kategorialla on enimmillään merkittynä yhteen verbimuotoon. Otoksessa olleet 145 kieltä jakautuvat taulukon 2 osoittamalla tavalla.

Taulukko 2. Kielten jakautuminen sen mukaan, kuinka monta taivutuskategoriaa on ensimmäisessä verbimuodossa. Lähteenä WALSin kartta 22.

kategorioiden per sana	kielten lukumäärä
0–1	5
2–3	24
4–5	52
6–7	31
8–9	24
10–11	7
12–13	2
yhteensä	145

← suomi

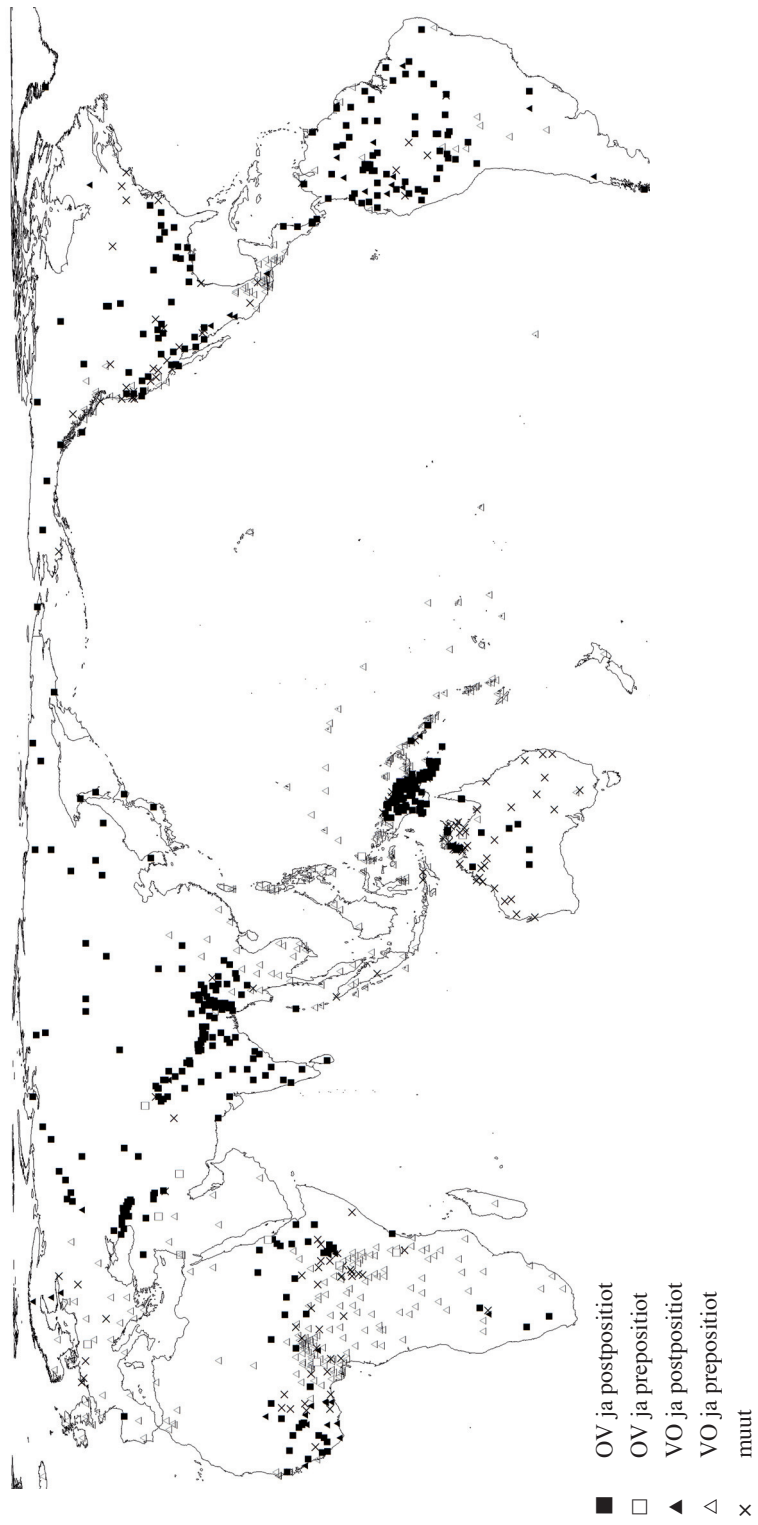
Tässä vertailussa suomi sijoittuu siis niiden kielten joukkoon, joilla on toiseksi vähiten verbaalisia taivutuskategorioita. Nicholsin ja Bickelin laskutavan voi ehkä kyseenalaistaa, mutta on tosiaankin niin, että jos pitäydytään finiittisessä verbimorfologiassa, suomi on vähemmän kompleksinen kuin monet Euroopan kielet. Koska suomen verbissä on persoonataivutus, suomen verbimorfologia vaikuttanee kompleksisemmalla kuin ruotsin, mutta tässä pikemminkin ruotsi ja muut skandinaaviset kielet poikkeavat enemmistöstä. Jos sitä vastoin katsotaan tempusta, modusta ja aspektia, on selvää että suomella, kuten myös germaanisilla ja tietyllä tavalla myös slaavilaisilla kielillä, on köyhempi morfologinen systeemi kuin esimerkiksi romaanisilla kielillä. Suomen finiittiverbi erottelee preesensin, preteritin ja konditionaalin (ja marginaalisesti potentiaalin); tätä voi verrata espanjaan, jossa on omina muotovariantteinaan preesensin indikatiivi, preesensin konjunktiiivi, imperfektin indikatiivi, imperfektin konjunktiiivi, preteriti, futuuri ja konditionaali; tämän lisäksi molemmissa kielissä on liittomuotoja, kuten perfektin ja pluskvamperfektin.

Tilanne on hiukan toinen, jos siirrymme morfologian muihin osiin. Jopa suomen kielipiiristä mitään tietämättömät ihmiset ovat saattaneet kuulla suomen kielen viidestätoista sijamuodosta. Tässä on todellakin kielen osa-alue, jossa suomen morfologia on kompleksisempää kuin useimmissa muissa kielissä. Oliver A. Iggesenin kartta nro 49 WALSissa näyttää 261 kielen otoksesta vain 24 kieltä, joissa on yli kymmenen sijamuotoa. Otoksen eniten sijamuotoja sisältävä kieli on unkari. Uralilaiset kielet ovat siis selkeästi kompleksisuuden kärjessä. Mutta myös indoeurooppalaisissa kielissä, ainakin niistä konservatiivisimmissa, on suhteellisen monia sijamuotoja (esimerkiksi useissa slaavilaisissa kielissä jopa seitsemän). Nähdäkseni nimenomaan sijasysteemi antaa uralilaisille kielille niiden typologisen erityisluonteen. Juuri sijakategoria on tietenkin ensi kädessä substantiivien, adjektiivien ja pronomien muotorikkauden takana, mutta suomessa myös infiniittisten muotojen morfologia on kompleksista, koska infiniitivejä voi taivuttaa sijassa. Ehkä juuri sijasysteemi aiheuttaa sen käsityksen, että suomi ja muut uralilaiset kielet olisivat agglutinoivia. Myös omistusliite kantaa kortensa kekoon tämän vaikutelman aikaansaamisessa, joskin tässä suhteessa suomi on täysin »normaali» kieli – WALSin mukaan vain noin neljäsosasta maailman kieliä puuttuu possessiivifiksi.

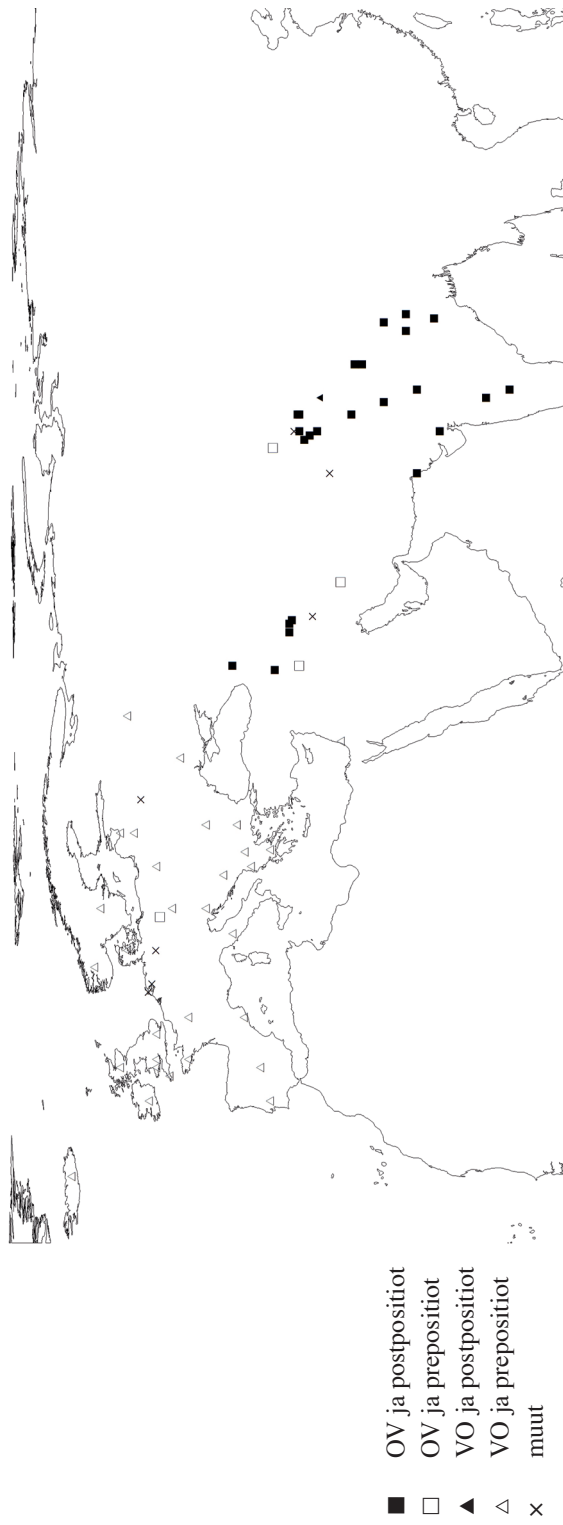
▷

AREAALINEN VAIKUTUS

Siirryn nyt toiseen pääkohtaan, jonka mainitsin alussa, nimittäin maantieteellisen läheisyyden tärkeyteen — jota myös areaaliseksi vaikutukseksi kutsutaan. Huomasimme, että suomen typologinen etäisyys osaan maantieteellisistä naapureistaan vaikutti pienemmältä kuin etäisyys sen uralilaisiin sukukieliin. Tämä johtuu luonnollisesti siitä, että niiden vuosituhanten aikana, jolloin suomi on ollut suorassa kontaktissa Itämeren ympärillä puhuttujen indoeurooppalaisten kielten kanssa, se on sekä antanut näille kielille että saanut näiltä kieliltä vaikutteita. Tietyissä tapauksissa tämä vaikutus on johtanut siihen, että typologisesti suomi on päätenyt kahden puhtaammin määrittävän vyöhykkeen välimaastoon. Sanajärjestys on tästä kenties selvin esimerkki. On yleisesti tunnettua, että kielissä, joissa verbi seuraa objektia (OV), on tyypillisesti postpositioita, kun taas prepositiot ovat tavallisia kielissä, joissa lauseen verbi tulee ennen objektia (VO). Kartta 1 näyttää näiden kahden tyyppin jakauman maailman kielissä. Euraasiassa on kolme hyvin selvää aluetta: keskellä OV ja postpositiot, kun taas lännessä (Euroopassa) ja kaakossa (Kaakkois-Aasiassa) VO ja prepositiot. Vyöhykkeiden välinen raja leikkaa indoeurooppalaisten kielten alueen kahtia niin, että Euroopassa puhutut ovat VO ja prepositio -kieliä ja Aasiassa puhutut ovat OV ja postpositio -kieliä (kartta 2). Uralilaiset kielet aiheuttavat jakaumaan ongelman. Itäiset kielet kuuluvat kiistatta OV ja postpositio -vyöhykkeeseen, mutta läntiset, niiden mukana suomi, näyttävät sekatapauksina (kartta 3). Kuten tiedämme, suomessa on VO-sanajärjestys mutta sekä postpositioita että prepositioita, joskin postpositiot ovat frekventimpiä. (Matthew Dryerin WALS-kartta nro 85 luokittelee suomen postpositiokieleksi. Tätä voi juuri pitää sellaisena todellisuuden yksinkertaistuksena, josta mainitsin alussa. Dryerin lähtökohdista luokittelu on nähtävästi kuitenkin oikea, koska hän kyllä ottaa mukaan sekatyypin, mutta siltä vaaditaan, että kumpikaan sanajärjestys ei ole hallitseva, ja hän on ilmeisestikin tehnyt sen johtopäätöksen, että suomessa postpositiot ovat valta-asemassa.)

Kartta 1. Sanajärjestys ja adpositiit maailman kielissä.

Kartta 2. Sanajärjestys ja adpositiot indoeurooppalaisissa kielissä.

Kartta 3. Sanajärjestys ja adpositiit urallaisissa kielissä

Voi siis sanoa, että suomi on liittynyt eurooppalaiseen sanajärjestystyyppiin, mutta ei täydessä mitassa. Näemme seuraavaksi, miten tällaisen havainnon voi tehdä yleisemmällä tasolla.

Aiemmin tässä katsauksessa olen käyttänyt WALSin antamaa dataa laskeakseni kahden kielen välisen typologisen etäisyyden. Toisenlaisen vertailun saamme aikaiseksi, jos määrittelemme tietyille kielten ryhmälle typologisen profiilin — voimme sen jälkeen katsoa, kuinka hyvin yksittäiset kielet täsmäävät tämän profiilin kanssa. Olen laskenut jokaiselle WALs-tietokannan parametrin saamalle arvolle, mikä esiintymien osuus on suhteessa esiintymien osuuteen koko materiaalissa. Profiilin kanssa verrattava kieli saa sitten joko plus- tai miinus pisteitä jokaista yksittäistä parametriarvoa kohden sen mukaan, onko tämä arvo yliedustettuna vai aliedustettuna profiloitavassa ryhmässä.

Halusin vastauksen kysymykseen, missä määrin suomi sopii Länsi-Euroopan kielten (jotka ovat baskia lukuunottamatta indoeurooppalaisia) typologiseen profiiliin. Periaatteessa puhe on samasta ryhmästä, jota amerikkalainen lingvisti Benjamin Lee Whorf kutsui nimellä »Standard Average European» (SAE). Määrittelin Länsi-Euroopan jokseenkin mielivaltaisesti siksi osaksi Eurooppaa, joka sijaitsee 20. itäiseltä pituuspiiriltä länteen (tämä pituuspiiri kulkee Itämeren, Puolan, Slovakian ja Unkarin läpi). Kun olin määritellyt näille kielille typologisen profiilin, otin samat 222 WALs-kieltä kuin aikaisemmin ja laskin, kuinka hyvin ne täsmäävät länsieurooppalaisen profiilin kanssa. Seuraavat kymmenen kieltä olivat listan kärjessä:

saksa, ranska, espanja, englanti, nykykreikka, venäjä, latvia, iiri, suomi, georgia

Neljä ensimmäistä kieltä ovat sellaisia, joita puhutaan profiloitavalla alueella — on siis täysin odotuksenmukaista, että ne sijaitsevat kärjessä. Kolme seuraavaa ovat kieliä, joita puhutaan idempänä Euroopassa mutta jotka ovat kuitenkin indoeurooppalaisia. Korkeimmalle sijoittuva ei-indoeurooppalainen kieli onkin sitten suomi!

Mitä WALsissa käsiteltyjä typologisesti kiinnostavia piirteitä (eli WALs-parametrien arvoja) suomi sitten jakaa Länsi-Euroopan kielten kanssa? Seuraavassa on lueteltu yhdeksän Länsi-Euroopassa eniten yliedustettua piirrettä ja lihavoituna ovat ne piirteet, jotka löytyvät suomestakin.

- Perfektin muodostustapa on johdettu omistusrakenteesta.
- Kysymyssanajärjestystä käytetään kyllä–ei-kysymyksissä.
- Kielteiset indefiniittipronominit saavat joskus myönteisen, joskus kielteisen verbi-muodon.
- **Kielessä on markkereita, jotka voivat ilmaista sekä tilanteista että episteemista modaalisuutta, sekä mahdollisuutta että välttämättömyyttä.**
- **'Ensimmäinen' ja pienehkö määrä sitä seuraavia järjestyslukusanoja on suppletiivisia.**
- **Relatiivipronomineja käytetään objektin relativisointiin.**
- Distributiiviset lukusanat muodostetaan edeltävän sanan avulla (distributiivisia lukusanoja ei ylipäänsä löydy esim. suomesta tai englannista, mutta saksasta löytyy: *je drei*).
- **Relatiivipronomineja käytetään subjektin relativisointiin.**

- Teon nominaalikonstruktiot (*action nominal constructions*): kuuluu WALSiissa ryhmään »muut».

Suomesta siis kaikesta huolimatta puuttuu varsin monta näistä piirteistä — tarkalleen ottaen viisi. Veisi liikaa tilaa syventyä kaikkiin näihin piirteisiin (monet niistä ovat vaikeatajuisia kontekstista irrotettuna), joten otan puheeksi vain yhden. Yksi suomesta puuttuva piirre on »perfekti omistusrakenteesta». Suomen kielessähän on perfekti, mutta sitä ei rakenneta ruotsin *ha-* tai englannin *have-*verbin kaltaisen verbin pohjalle. (Kiinnostavaa on huomata, että tietyissä pohjoisvenäjän murteissa, jotka ilmaisevat omistusta samankaltaisella rakenteella kuin suomi, on perfekti, joka rakentuu tämän rakenteen pohjalle.)

Tärkeä Länsi-Euroopan kielille tyypillinen piirre, joka puolestaan esiintyy suomessakin, on relatiivipronominin käyttö relatiivilauseiden muodostuksessa, kuten *joka* ilmauksessa *kirja, joka muutti elämäni*. Relatiivipronomineja esiintyy käytännössä katsoen vain Euroopassa (ks. karttaa 4): maailman muissa osissa käytetään muita strategioita. Yksi näistä strategioista on tavallinen myös Euroopan kielissä, joskaan ei suomessa: esim. ruotsin *boken jag köpte* 'kirja (jonka) ostin', jossa ei ole mitään relatiivimarkkeria. Ainoastaan sanajärjestys paljastaa, että kyseessä ei ole väitelause (vrt. *Jag köpte boken* 'Ostin kirjan').

Ehkä hiukan odottamaton suomea ja länsieurooppalaisia kieliä yhdistävä piirre on järjestyslukusanojen 'ensimmäinen' ja 'toinen' suppletiivisuus: sanojen *ensimmäinen* ja *yksi* tai sanojen *toinen* ja *kaksi* välillä ei näy mitään yhteyttä samaan tapaan kuin ruotsissa sanojen *första* ja *en/ett* tai sanojen *andra* ja *två* välillä.

Minulle on huomautettu, että suomi eroaa länsieurooppalaisista kielistä sanaston puolesta. Jos tällä tarkoitetaan, että suomen keskeisellä sanastolla on suurimmaksi osaksi eri alkuperä ja sen takia myös eri ilmiäsu kuin esimerkiksi ruotsin vastaavalla, ollaan sinänsä oikeassa, mutta ei sanota mitään kielten typologisesta profiilista. On kylläkin mahdollista tehdä typologisia luokitteluja sanaston perusteella. WALSiissakin on jonkin verran tällaisia karttoja, esimerkiksi kielen perusvärisansoja koskevia. Länsieurooppalaiset kielet (ja useimmat Euroopan kielet) ja suomi eivät eroa tässä suhteessa mitenkään merkittävästi — toisin kuin monet Euroopan ulkopuoliset kielet. Esimerkiksi suomessa on eri sanat 'siniselle' ja 'vihreälle'.

Yhteenvetona voimme sanoa, että suomea ei voi laskea SAE-kieleksi, mutta se tulee varsin lähelle sellaista. Moinen toteamus aiheuttaa joitakin ihmetyksen aiheita. Yksi niistä on, miten tällainen tilanne on päässyt syntymään. Kun olin pitänyt esitelmän, johon tämä katsaus perustuu, löysin (Suomen Akatemiaa Ruotsissa vastaavan [suom. lisäys]) Ruotsin tieteellisen neuvoston aikakausjulkaisusta (Baldo Zagadou 2006) kuvauksen hiljattain loppuunsaatetusta tutkimusprojektista »Ruotsin kieli Suomessa — suomen kieli Ruotsissa». Jutussa haastateltu projektin johtaja, historioitsija Nils Erik Villstrand väittää siinä uskaliaasti, että »ei ole oikeastaan muuta kieltä, joka olisi niin ruotsin kaltainen, kuin suomi». Hänellä oli mielessään ennen muuta sanaston käsitteelliset yhtymäkohdat, mutta ne kieliopilliset ja muut samankaltaisuudet, joista olen puhunut tässä katsauksessa, ovat myös merkki siitä, että uralilaiset ja indoeurooppalaiset kielet Itämeren ympärillä — eivätkä siis vähiten suomi ja ruotsi — ovat lähentyneet toisiaan merkittävässä määrin monituhatuotisen yhteiselon aikana samaan aikaan kun ne ovat eri tavoin loitontuneet kauempana idässä puhutuista sukulaisistaan.

▷

Kartta 4. Kielet, joissa on relatiivipronomineja.

SUOMI ON EUROOPPALAINEN KIELI

Toinen kysymys on, mistä ajatus suomesta »eksoottisena» kielenä tulee. Yksinkertainen selitys on, että SAE-kielien ovat hallinneet länsimaista kulttuuria. Silloin on ollut luonnollista painottaa suomen ja SAE-kielten välisiä eroja, ja se on saanut suomen näyttäytymään »eksoottisena». Eksoottistaminen nähdään enimmäkseen negatiivisena asiana, jonakin joka liittyy »toiseuteen». Mutta koska sen, ettei ole samanlainen kuin kaikki muut, voi nähdä myös positiivisena, »itsensä eksoottistaminen» ei ole tavatonta. Ei liene kummallista, että uralilaisten kielten puhujat ovat itse painottaneet kieltensä erityislaatua.

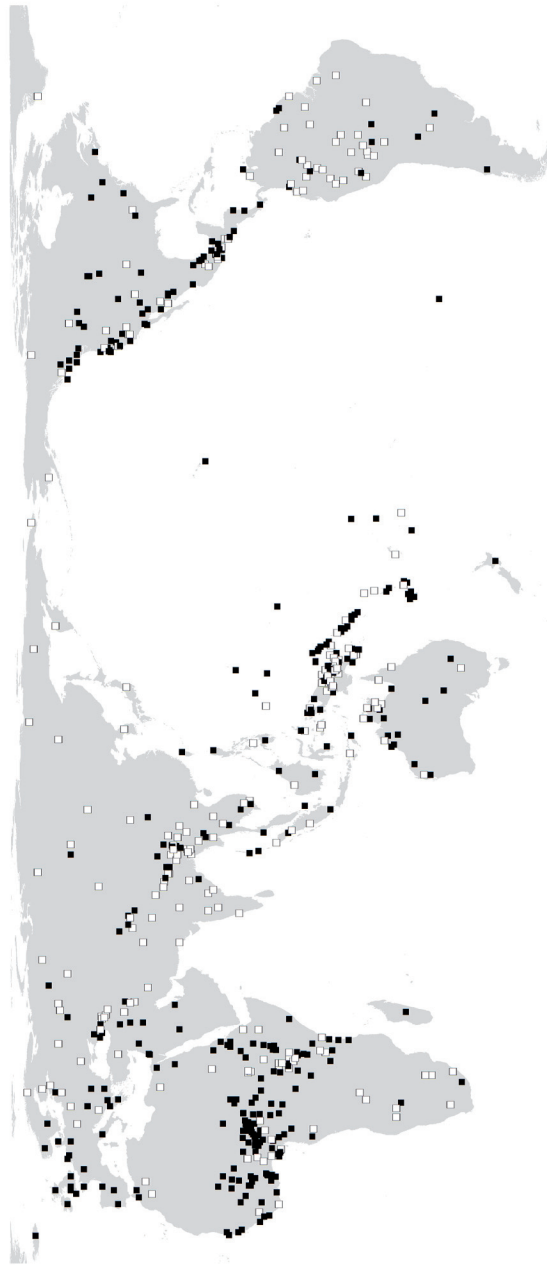
Eurosentrinen, vai pitäisikö sanoa »euronormatiivinen», perspektiivi kieleen vinouttaa usein sitä, mitä pidetään »eksoottisena». Modernit kieliteoriatkaan eivät ole tästä vapaita. Esimerkkinä voi ottaa kysymyksen pakollisesta subjektista. Generatiivisessa kielitieteessä on pidetty itsestäänselvyytenä, että normaali tai tunnusmerkitön tilanne on, että väitelauseessa täytyy olla ilmisubjekti. Subjektipronominin poisjättö (nimeltään *pro-drop*) on tällöin tunnusmerkkinen vaihtoehto — vaikka kielet, joissa näin voi tehdä, muodostavat enemmistön. Kun siis suomi voi jättää ainakin joissakin tapauksissa pois subjektipronominin, tämä on »eksoottista» vain hyvin kapeasta länsieurooppalaisesta (tai oikeastaan germaanisesta) näkökulmasta.

Muissa tapauksissa SAE-kielien ja suomi saattavat edustaa eri vaihtoehtoja, joista molemmat ovat vähemmistönä maailman kielten keskuudessa. Tämä koskee esimerkiksi omistuksen ilmaisemista. Niiden 240 kielen joukossa, joita Leon Stassen tutki WALSSissa (kartta nro 117, *Predicative Possession*), se konstruktio jota ruotsi käyttää (*Jag har en bil*) oli tosin yleisin, mutta esiintyi vain 63 kielessä, siinä missä suomen käyttämä lokatiivikonstruktio (*Minulla on auto*) oli vain vähän epätavallisempi (48 kieltä).

Paradoksaalista kyllä, euronormatiivisuus voi joskus saada tutkijan näkemään vinoutumia siellä, missä niitä ei ole. Tätä saattaa vahvistaa taipumus ajatella asioita ainoastaan kielisukulaisuuden puitteissa: indoeurooppalaisten kielten ilmiöihin käytettyjen kieliopillisten käsitteiden saatetaan luulla soveltuvan vain näiden kielten kuvaukseen. Jos kielen tutkija vaikkapa vertaa luoteiseurooppalaisia kieliä suomen ja sen lähisukukielten kanssa, hän voi tehdä sellaisen johtopäätöksen, että määräisyyden kieliopillinen merkitseminen (määräisillä artikkeleilla) on jotakin, joka esiintyy vain indoeurooppalaisissa kielissä. Ei kuitenkaan tarvitse mennä kauemmas kuin unkariin löytääkseen määräisiä artikkeleita — ja maailman mittakaavassa johtopäätös osoittautuu täysin vääräksi, kuten Matthew Dryerin WALs-kartta nro 37 selvästi näyttää. Siinä 237 kielessä 566:sta on määräisiä artikkeleita, ja ehdottomasti suurin osa näistä kielistä on ei-indoeurooppalaisia (kartta 5).

Yhteenvedon: on aika tunnustaa, että samalla tavalla kuin Suomi on kulttuurisesti, taloudellisesti ja poliittisesti osa Eurooppaa, niin myös suomi on eurooppalainen kieli. ■

Ruotsista kääntänyt Jarno Raukko. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti »Hur exotiskt är finska?» on luettavissa Virittäjän verkkoliitteessä osoitteessa http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/dahl4_2008.pdf.

Kartta 5. Määräiset artikkelit maailman kielissä. (Täytetyt symbolit: kielet, joissa on määräinen artikkeli; täyttämättömät symbolit: kielet, joissa ei ole määräistä artikkelia.)

LÄHTEET

- BALDO ZAGADOU, CATARINA 2006: Intensiva relationer över viken – *Tvärsnitt* 3/2006.
<http://www.vr.se/tvarsnitt>.
- HASPELMATH, MARTIN (tulossa): An empirical test of the Agglutination Hypothesis. – Elisabetha Magni & Sergio Scalise (toim.), *Language universals*. Springer.
- WALS = HASPELMATH, MARTIN – DRYER, MATTHEW – GIL, DAVID – COMRIE, BERNARD (toim.)
2005: *The World Atlas of Language Structures*. (Kirjan mukana interaktiivinen CD-ROM.) Oxford: Oxford University Press. [<http://www.wals.info>.]

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Department of Linguistics

Stockholm University

S-10691 Stockholm

Sweden

sähköposti: *oesten@ling.su.se*